

УДК: 32.019.51

КОНСЕНСУАЛІЗМ У ПОЛІТИЦІ ЯК УМОВА СТАБІЛЬНОСТІ ТА ПОДАЛЬШОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Карагіоз Р. С., к. політ. н., ст. викладач кафедри соціальних теорій навчально-наукового інституту інформаційних та соціальних технологій Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (Україна)

Карагіоз Р. С. Консенсуалізм у політиці як умова стабільності та подальшого цивілізаційного розвитку суспільства.

В статті аналізується феномен консенсуалізму як умова стабільності, як спосіб консолідації суспільства на плюралістичній основі при вирішенні його найважливіших проблем. Показано, що громадська згода – це відсутність конфронтації в суспільстві, це досягнення єдності громадян щодо найбільш значимих питань, які стосуються їхнього існування та життєдіяльності, коли згода виникає як ініціатива «знизу», що не залежить прямо від держави.

Ключові слова: згода, політична згода, суспільна згода, консенсус, конфлікт, конфронтація, плюралізм, «орвеллізм», охлократія, демократія, стабільність.

Карагіоз Р. С. Консенсуалізм в політике как условие стабильности и дальнейшего цивилизационного развития общества.

В статье анализируется феномен консенсуализма как условие стабильности, как способ консолидации общества на плюралистической основе при решении его важнейших проблем. Показано, что общественное согласие – это отсутствие конфронтации в обществе, это достижение единства граждан относительно наиболее значимых вопросов, которые касаются их существования и жизнедеятельности, когда согласие возникает как инициатива «снизу», что не зависит прямо от государства.

Ключевые слова: согласие, политическое согласие, общественное согласие, консенсус, конфликт, конфронтация, плюрализм, «орвеллизм», охлократия, демократия, стабильность.

Karagioz R. S. Consensualism in a policy as a condition of stability and further civilization development of society.

In the article the phenomenon of consensualism as condition of stability, as method of consolidation of society is analysed on pluralism basis at the decision of his major problems. It is shown that a public consent is this absence of confrontation in society, this achievement of unity of citizens of the relatively most meaningful questions that touch their existence and vital functions, when a consent arises up as initiative «from» below, that does not depend straight on the state.

Key words: consent, political consent, public consent, consensus, conflict, confrontation, pluralism, «orvelism», охлократия, democracy, stability.

Одним із найважливіших напрямків політичної науки є вивчення причин, механізмів та результатів суспільних, у тому числі й політичних трансформацій – переходів політичного і загалом суспільного ладу з одного стану в інший. Упродовж двох останніх століть в дослідженнях такого роду домінувала революційна парадигма, хоча й досить часто критикувалася за свій насильницький характер та радикалізм.

Різного роду трансформації, зокрема зміна політичної влади в країні, стають предметом постійного аналізу, хоча комплексних політологічних досліджень досить мало. Такі поняття як «компромис», «переговори», «згода», «консенсус», «плюралізм думок», «ідеологічна конвергенція» в останні декілька років стали для нашої політичної науки і, головне, політичної практики (без перебільшення) головними. Події на Сході України ці поняття зробили суттєво важливими для подальшого існування соборної України.

І хоча зазначені поняття завжди знаходилися в центрі уваги науковців різних галузей знань, однак у останній час практичний інтерес значно зріс і вимагає подальших комплексних досліджень у цьому напрямку.

Науково-теоретичний підхід до аналізу будь-якого складного явища, зазначав свого часу Г. Гегель, передбачає обов'язкове звернення до таких двох аспектів, як сутність досліджуваного явища та форма його перебігу чи реалізації. Ця гегелівська настанова багато важить і в сфері політологічних студій, коли предметом дослідження стає політичний процес, політичне життя, зокрема такі їх важливі складові, як насілля, порушення чи, навпаки, компромис, згода, консенсус тощо.

Отже, метою статті є обґрунтування консенсуалізму у політиці як умова стабільності та подальшого цивілізаційного розвитку суспільства, як необхідного компоненту сучасного політичного процесу, форми здійснення позитивних політичних змін в суспільстві.

Згода є міждисциплінарною категорією, яка досліджується філософами, соціологами, культурологами, економістами, юристами, психологами, конфліктологами, політологами та фахівцями інших галузей. У більшості випадків вчені розуміють під згодою гармонію, єдність, цілісність, порядок, стабільність, рівновагу, інтеграцію, адаптацію, солідарність, договір, ідеал, дружбу, любов. Деякі автори бачать джерела згоди в природі людини, її прагненнях, інші – виводять згоду із властивостей соціуму, або пов'язують природу згоди з єдністю світу.

Необхідність практичного вирішення проблеми підштовхнула до осмислення суспільно-політичної згоди та її категорій вітчизняними дослідниками. З'явилися праці, присвячені тим або іншим проблемам досягнення суспільної, соціальної та національної згоди в Україні. При цьому, поняття «політична згода» як самостійна категорія не виділялася, її найчастіше ототожнюють із консенсусом, а також національною або суспільно-політичною згодою.

Цей феномен став об'єктом уваги українських вчених в останні десятиліття та особливо – в останні роки. Так, Н. Дубовик розглядає ідеї національної згоди в рамках теорії консенсусу політичної еліти, простежуючи становлення та розвиток зазначеної ідеї в історії світової політичної думки та обґрунтовуючи поняття «недемократичний консенсус [1]; П. Вознюк розглядає саме консенсус як принцип сучасної демократії [2]; В. Можаровський аналізує взаємовідношення конфлікту й консенсусу як соціальних феноменів, які розглядаються на підґрунті сучасних теорій соціального конфлікту. Згаданий автор доводить, що консенсус є не тільки протилежністю конфлікту, а й необхідним елементом його структури (внутрішній консенсус, консенсус механізму і консенсус розв'язання), засобом управління ним, шляхом розв'язання або локалізації [3]; М. Потураєв вивчає консенсусний потенціал політичної комунікації в умовах ідеологічного плюралізму як необхідну умову досягнення згоди у суспільстві. На підставі аналізу політичної комунікації розкриває функціональні риси комунікативного механізму формування ідейно-ціннісного консенсусу та встановлює головні тенденції вироблення державної політики в умовах ідеологічної конвергенції [4].

Проблема згоди активно розроблялася в рамках теорій конфлікту, політичного конфлікту, політичної стабільності, структурного функціоналізму, позитивізму, демократії, громадянського суспільства символічного інтеракціонізму, комунікації, в школах синергетики, герменевтики, етнометодології, феноменології і т. п.

Насамперед, слід зазначити, що не слід ототожнювати такі суміжні поняття як політична згода, консенсус, національна, громадська та суспільна згода. Відповідно до загального визначення, громадська згода – це відсутність конфронтації в суспільстві, а також спосіб консолідації суспільства на плюралістичній основі при вирішенні його найважливіших проблем. При визначенні громадської згоди слід виходити з єдності громадян щодо найбільш значимих питань, що стосуються їхнього існування та життєдіяльності, коли згода виникає як ініціатива «знизу», що не залежить прямо від держави.

Під національною згодою розуміється єдність всіх націй, або різних груп, що становлять населення багатонаціональної держави, відповідно до яких-небудь життєво важливих питань як результат політики національного примирення. Національна згода є політичним принципом, яка проголошена громадськістю, партіями або / і урядами в надзвичайних, складних обставинах, та прийнята більшістю народів як єдино можливий вихід із соціально-політичної ситуації. Національна згода – це наявність між різноманітними етносоціальними групами одностайності з основних питань спільної життєдіяльності, однодумності, спільності міркувань на шляху їх вирішення. Національна згода проявляється в політичній реальності у відображенні повної гами національних почуттів, породжених історичними, економічними, політичними, етнопсихологічними, культурними, побутовими та іншими факторами. Природа національної згоди така, що її легко зруйнувати навіть не дією, а лише вербальним неформальним засобом і результатом може бути дуже різкий та агресивний національний конфлікт.

При визначенні політичної згоди слід акцентувати увагу на феномені «політичне», який при всій багатозначності тлумачення містить основне його розуміння – як особлива сфера життєдіяльності людей, пов'язана з владними відносинами, державою та державним устроєм, з тими інститутами, принципами, нормами й т. д., які покликані гарантувати життєздатність того або іншого співтовариства людей, реалізацію їхньої загальної волі, інтересів та потреб. Залежно від ступеня важливості проблем, що зачіпаються, суспільна та громадська згода можуть виступати як самостійні категорії, а можуть і становити політичну згоду. У той же час, що стосується національної згоди, то вона завжди буде політичною.

Найпоширенішим у науковій літературі є ототожнення політичної згоди з консенсусом. І з цим важко не погодитись. Поняття «консенсус» походить від *consentio*, що з латинського означає спільність почуттів і думок, взаєморозуміння. За іншою версією, консенсус походить від латинського *consedo* і означає форму вираження згоди з аргументами супротивника в суперечці. У пізньому стоїцизмі *consensus gentium* був критерієм істини, за якою теза вважалася правильною настільки, наскільки з нею збігалася думка всіх людей або більшої частини з них. Консенсус стосується, в першу чергу, поєднання намірів і бажань: це згода, в якій є збіг думок і суджень. Консенсус у другому значенні стосується вирішення та схвалення, які треба прийняти або відкинути при самому консенсусі, вимагаючи та домагаючись його.

Інший підхід до поняття сутності консенсусу в рамках громадської згоди – це засіб вирішення конфліктів. Мова йде, зокрема, про згоду відносно: а) принципів функціонування конкретної системи, що втілюється в демократичних структурах влади, керування суспільством; б) правил і механізмів, що регулюють вирішення конкретних конфліктів.

В енциклопедичному словнику з політології консенсус – це: 1) наявність між двома або більше індивідами подібних пізнавальних і практичних орієнтацій, що дозволяють їм встановити взаєморозуміння та (або) взаємодію в якому-небудь відношенні; 2) у більш вузькому змісті консенсус – це згода значимої більшості будь-яких співтовариств щодо найбільш важливих аспектів його соціального порядку, що одержує вираження в погоджених діях людей, які обумовлюють існування та функціонування даного співтовариства [5, с. 543]. Аналогічне визначення дає і сучасний навчальний енциклопедичний словник-довідник (за загал. ред. Н. М. Хоми). Так, консенсус політичний (лат. *consensus* – згода, узгодження, єдність, домовленість, співучасть, гармонія, одноголосність) трактується у широкому, концептуальному розумінні як «особливий стан суспільної колективної чи індивідуальної свідомості, за якою люди, що входять до різних соціальних груп, орієнтовані на стратегію соціально-

політичного партнерства або на інші комунікативні стратегії взаємодії». А у вужчому, нормативному сенсі політичний компроміс є «погодженим рішенням, прийнятним для сторін – політичних опонентів, в опрацюванні якого раціонально брали участь всі учасники конфліктної взаємодії; отже, ітілює та символізує остаточно узгоджену колективну думку» [6, с. 313–314].

Відтак, поняття «політичний консенсус» вживається переважно у двох змістах: по-перше, як спосіб прийняття різних політичних рішень, при якому чітко виражена політична воля більшості, що беруть участь у його прийнятті та врівноважується відсутністю заперечень із боку хоча б одного з учасників. У цьому ж змісті говорять про консенсус у вирішенні спорів та конфліктів. Також під консенсусом розуміється громадська згода, яка формується в суспільну згоду.

Дослідницьку традицію з проблеми консенсусу науковці ведуть, починаючи з О. Конта. Термін «консенсус» був уперше введений у науковий обіг саме цим французьким дослідником, але над проблемою суспільної (громадської) згоди, стабільності, конфлікту та інтеграції міркували й до нього.

Сьогодні існують дві дослідницькі традиції. Одна виходить із того, що протягом багатьох століть світ наповнювався ворожістю та ненавистю. Таку ситуацію Т. Гоббс оцінював як «природний стан індивідів». Саме страх насильства та смерті спонукає людей жити разом. Щоб перебороти небезпеку самознищення, люди добровільно підкоряють свою пристрасть до насильства легальної влади держави. Політичне суспільство породжує соціальний порядок, можливість взаємодіяти, утворювати стійкі соціальні спільності [7, с. 9]. Таким чином, нормативний порядок на соціальному рівні можна розглядати як вирішення проблеми, поставленої Т. Гоббсом, – як вберегти людські відносини від виродження.

Інша традиція виходить із автономії людини, заснованої на моральній позиції як людської якості, яка дозволяє виділитися з природної спільності собі подібних, перебороти стадно-комунальну ідентифікацію. Мораль може бути тільки універсальною. Лагідність, терпимість, довіра, солідарність роблять можливими людські взаємозв'язки, асоціації та одночасно виявляються значимими людськими суспільними якостями.

Європейські мислителі Нового часу – Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо – вже не розглядають державу, владу та право як результат божественного промислу, а трактують як прояв людського розуму, як здатність індивіда до свідомого та цивілізованого спільного проживання.

Дж. Локк зазначає такий важливий принцип консенсусу як принцип більшості. Дж. Локк згадує також про інший важливий принцип консенсусу – добровільності в його досягненні: «оскільки люди є за своєю природою є вільними, рівними і незалежними, то ніхто не може бути виведений з цього стану та стати підлеглим політичній владі іншого без своєї власної згоди» [8, с. 317]. Тобто, це згода з іншими людьми щодо об'єднання їх в співтовариство для того, щоб зручно, благополучно та мирно спільно жити, спокійно користуючись своєю власністю та перебуваючи в більшій безпеці, ніж хто-небудь, хто не є членом суспільства.

На думку Ж.-Ж. Руссо, загальна воля може існувати не стільки кількістю голосів, скільки наявністю спільного інтересу, що поєднує голосуючих, тому, що кожний в разі необхідності підкоряється умовам, які він сам робить обов'язковим для інших [9, с. 203].

О. Конт дає два трактування консенсусу. Під впливом біології, розуміє під консенсусом структурну погодженість частин соціального цілого. Консенсус – це загальна взаємодія, що характеризує будь-який організм, як біологічний, так і соціальний, частини якого безупинно впливають один на одного, сприяючи та протидіючи один одному [10, с. 117]. Таким чином, О. Конт не зводить консенсус тільки до взаємодії та пошуку згоди, але включає сюди й протидію, тобто конфлікт. Іншими словами, консенсус є невід'ємною частиною конфлікту, і навпаки.

Друге визначення консенсусу подається О. Контом як суб'єктивна згода (збіг думок, мислення, звичок), тобто форми солідарності, особливим способом поєднання людства в єдиний колективний організм.

Ці тлумачення мають не тільки прихильників, але й критиків, насамперед серед неокантианців. Саме вони вказували на розбіжність між двома тлумаченнями консенсусу. Як показав розвиток соціології, перша версія в структурному функціоналізмі Т. Парсонса й Р. Мертона вилася в поняття «інтеграція», а друга версія вийшла на перший план у роботах представників психологізму та емпіризму, які звузили об'єкт соціології до розмірів малої групи, до комбінацій міжособистісних взаємодій. Після Другої світової війни саме таке поняття консенсусу стало центральним. Тобто, консенсус – це соціально-психологічний феномен з різними рівнями і відмінною природою походження та досягнення.

Звичайно, не всі суспільні дії ґрунтуються на згоді, але лише ті, які усереднено орієнтуються на шанси згоди. Учасники дій, заснованих на згоді, можуть переслідувати спільні зовнішні інтереси, однак це не обов'язково. Стосовно до політики даний підхід може бути інтерпретований у такий спосіб: незалежність і самостійність будь-якого суб'єкта політичної діяльності в реалізації власних політичних інтересів в умовах єдиного, інтеграційного суспільного організму є відносною. В остаточно підсумку, вона визначається необхідністю урахування всієї різноманітності суспільних зв'язків і залежностей, в яких об'єктивно перебуває цей суб'єкт.

У цьому контексті доцільно навести поняття «орвеллізм», яке використовується в політичній науці та публіцистиці з метою визначення тоталітарних тенденцій у суспільному розвитку. Це поняття походить від імені англійського письменника Дж. Орвелла (автор відомого у кінці минулого століття роману «1984»). Орвеллізм у даному контексті, а саме у трактуванні не-згоди, яке породжує насилля, це насилля заради насилля, тобто воно не має іншої мети, і зрада як у політичному, так і суспільному сенсах – невід'ємна складова цього процесу.

Найважливішого значення набуває співвідношення інтересів окремо взятого суб'єкта з об'єктивними потребами, інтересами суспільства в цілому. Без розвитку соціальної цілісності суспільства неможливі не тільки істотний прогрес, але й необхідна політична стабільність. Тому дослідники, аналізуючи політичні компроміси, суспільно-політичну згоду, звертають увагу і на поняття «охлократія», яке жодним чином не є тотожним першим,

однак, це один ші способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими. У політичній науці не існує загальноприйнятого підходу до трактування охлократії. Автор статті поділяє погляди В. Липинського, який вважав, що цей феномен може бути характерним для будь-якого історичного періоду, коли йде повне панування воїоників із придушенням будь-якої свободи. Сюди В. Липинський зараховує азіатські деспотії, європейські революційні диктатури, новітній фашизм, більшовизм і москівський царизм. У теперішній час під охлократією розуміються антисистемні погляди, керування популістськими ідеологемами, динамічне реагування на суспільні настрої, стереотипи й архетипи у їх примітивних масових проявах, що веде до провокацій і спонукання масових заворушень. Тому при такому типі суспільно-політичної влади ніякий консенсус неможливий, бо він не має науково обґрунтованого визначення послідовності здійснення наміченої на конкретний період програми дій (розвитку) конкретного політичного об'єкта чи явища із зазначенням мети, змісту, обсягів, методів і засобів виконання.

Отже, незважаючи на те, що за сутністю і природою політичний консенсус – це, безумовно, конфліктологічне поняття, консенсуалізм у політиці не стільки є одноставністю чи одноголосністю, скільки передбачає відсутність прямих заперечень і цілком припускає нейтральну позицію, спираючись на акцентування певних базових політичних цінностей і норм [11, с. 314–315]. Це свідчить про загальну згоду щодо прийняття того чи іншого політично важливого рішення, коли влада більшість згодна забезпечити право меншості на протест, критику і опозицію. У демократичному суспільстві консенсус ґрунтується на гарантуванні прав і свобод особистості, на принципі рівності щодо визнання інтересів, прагнень і цінностей не тільки суб'єктів, але і об'єктів політичного процесу. І тільки при такому підході можливо подолати суспільні конфлікти, прийти до порозумінню, згоди, без чого неможливі ані стабільність, ані подальший цивілізаційний розвиток суспільства.

Бібліографічний список:

1. Дубовик Н. А. Ідеї консенсусу в концепціях політичних еліт: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Н. А. Дубовик. – К., 2003. – 15 с.
2. Вознюк П. Ф. Консенсус як принцип сучасної демократії: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / П. Ф. Вознюк. – К., 2004. – 14 с.
3. Можаровський В. А. Соціальний конфлікт і консенсус: історико-соціологічний аналіз: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.01 / НАН України; Інститут соціології / В. А. Можаровський. – К., 1999. – 18 с.
4. Потураєв М. Р. Основні концептуально-методологічні напрямки теорії масової комунікації в американській політології / М. Р. Потураєв // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Соціологія. Філософія. Політологія. – 2004. – Вип. 11. – С. 246-253.
5. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядн. В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
6. Політологія: Навчальний енциклопедичний словник-довідник (За наук. ред. Н. М. Хоми). – Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. – 779 с.
7. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Сочинения: В 2 тт. – Т. 2. – М.: Мысль, 1991. – С. 3-590.
8. Локк Дж. Два трактата о гражданском правлении / Дж. Локк // Сочинения в трех томах. – М.: Мысль, 1988. – Т. 3. Кн. П. Гл. VIII. – 668 с.
9. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или принципы политического права / Ж.-Ж. Руссо; Пер. с франц. А. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова // Об общественном договоре: Трактаты. – М.: Канан-пресс, Кучково поле, 1998. – 416 с.
10. Конт О. Общий обзор позитивизма // Гл. XIV: Альтруизм как истинное основание личной морали // Родоначальники позитивизма / О. Конт. – Вып. 4-5. – СПб.: «Брокгауз и Ефрон», 1912. – С. 116-117.
11. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядн. В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

УДК 32:001.891.3 (075. 8)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ПОЛІТИКО-КОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Воронянський О. В., к. і. н., професор, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Воронянський О. В., Національна ідея в політико-комунікативному дискурсі: постановка проблеми.

У статті здійснена спроба аналізу політичного аспекту феномену національної ідеї в якості елемента політичної системи суспільства. Коротко розглянуто системні функції, ресурсне забезпечення та суб'єкти продукування національної ідеї з точки зору теорії політичних систем. Автор пов'язує національну ідею з реальним утіленням суверенітету нації як контролю за доступом до ресурсів і цінностей. Показано, що в